

OBZORNIK

KNJIŽEVNA POROČILA

Kelemina Jakob: Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 1930. 408 str. (Četrta knjiga Znanstvene knjižnice.)

Celotno podobo sveta je zgostil vsak narod v mitosu, vanj je položil svojo vero, svoje skušnje, svoje upe. V okrilju mitosa se mu snujejo verske predstave in tvorne sile domišljije, v njem so obenem zasidrane narodne šege, pravni običaji in državno-politično življenje, ki dobivajo zadnje potrdilo in se stikajo v skupnem religioznem središču. Izvor vsake mitologije je religioznega značaja. Bajke (ali mitosi) v ožjem smislu obsezajo svet višjih bitij samih brez odnosa do človeka. Od bajk se razlikujejo pripovedke po tem, da v njih prehajata drug v drugega božanski in človeški svet. Višja bitja privzamejo človeške poteze ali narobe: narodni junaki postanejo bogovi; stapljajo se mitična izročila in zgodovinski spomini. In kakor v človeku se tudi v vsej prirodi javljajo božanske in demonične sile in znamenja, ki se posebljajo in simbolizirajo v naravnih pojavih in dogodkih.

V območju bajk, pripovedk in pravljic kaže folklorna znanost (ako upoštevam le njena v najširšem smislu filološka izhodišča in ne tudi n. pr. psihoanalitičnih [O. Rank], idejno-analitičnih in kulturno-filozofskih poskusov tolmačenja) dve različni pojmovanji. Prvi (Panzer, Böckel, Fr. von der Leyen) vidijo v pripovedkah ostanek razpadlih pripovednih pesmi, daljših ali krajših balad. Potemtakem predstavljajo skoraj le snov in se bistveno ločijo od oblikovno samostojnejših in razvitejših pravljic, ki so se od nekdanjih pripovedovalcev v nevezani besedi. Drugim (John Maier, Bolte, Polívka) je delitev na pripovedke in pravljice nebitvena. Pripovedke vsebujejo nagnjenje, da se izpopolnijo in stapljajo in šele pripravljajo snov, ki jo pevec obdela v eposu.

Kelemina se pridružuje prvemu naziranju. Bajka in pripovedka sta mu proizvod propadanja in zategadelj ne predstavljata samostojne pesniške vrste. Pač pa tvori pravljica pesniško obliko z vsemi stilističnimi značilnostmi. Pravljica se dogaja v idealnem času („nekoč“) in kraju („deveta dežela“); ne pozna torej lastnih imen in označuje jo že stereotipni začetek („Nekoč je bil kralj, ki je imel tri hčere“; „Živel je oče, ki je imel devet sinov“). Razgibana je v lahni igri domišljije, pripovedovatelj jo obdaja z vsem čudovitim razkošjem in bujnostjo. Taka živi pravljica v lastni nasičenosti in je odmaknjena vsem pogojem resničnosti. Drugače pripovedka: važnost dobiva prav po svojem stiku z obdajajočim svetom, v katerem spaja vsakdanje dogodke s čudovitimi vzroki, in imena krajev in oseb so sankcija njene resničnosti. Svetovno predstavo pripovedke označuje pesimizem; pripovedka se ne završuje kot pravljica vselej z zmago pravičnega in s kaznijo krivičnega — nasprotje med dobrim in hudim je mitičnemu mišljenju prvotno tuje, ker dobro in hudo sta le dve različni strani istega bitja (Kresnik! gl. Kelemina str. 7). Konec pripovedke je rad tragičen. V svet posezajo usodne sile, od katerih je človek najgloblje odvisen in proti katerim je brez moči. Sploh kaže pripovedka v občutju in v obliki

znake balade: mračnost, skokovitost, dramatično napetost. Dogodki se vrste naglo, sunkovito, z neko naivno brutalnostjo. Pripovedovanje je stvarno in skopo, potek je z dialogi dramatično vzvalovljen. Pripovedke so nekake balade v prozi.

*

V „Bajkah in pripovedkah“ je Kelemina želel „seznaniti čitatelja s tema najvažnejšima oblikama narodne pripovedne umetnosti, obenem pa ... prispevati k poznavanju slovenskih bajeslovnih predstav“. Gre za prikaz najpomembnejšega slovenskega ljudskega snovanja — problem, ki je bil do sedaj znanstveno komaj načet. Gradiva se je zlasti v drugi polovici 19. stoletja nabralo mnogo, a bilo je razmetano po različnih letnikih Novic in Glasnika, dunajskega in Ljubljanskega Zvona, Zore, Kresa itd. To gradivo je povsem neenakorodno in različne vrednosti, zapisovatelji so zapisovali pogosto na najmanj prikladne načine. Dosedanje samostojne zbirke (Šašelj, Pajek, Möderndorfer, Kotnik i. dr.) obsezajo le posamezne slovenske pokrajine, znanstvenim zahtevam ustrezajo le Kotnikove „Storije“. Posamezni motivi in problemi so sicer dobili kritično osvetljava, toda pri vseh podobnih poskusih je ostal svet slovenske bajke in pripovedke še zmeraj terra incognita. Kelemina se je z „Bajkami in pripovedkami slovenskega ljudstva“ lotil problema v celoti. V smislu označene naloge je bilo treba gradivo kritično razbrati in sestaviti smotreno urejeno in čitljivo zbirko, ki bi enakomerno upoštevala vse slovenske pokrajine, obenem pa razložiti značaj in pomen bajk in pripovedk in jih zvezati med seboj. Gre torej za antologijo slovenske bajke in pripovedke in za priročnik slovenske mitologije.

*

Svoje stališče do predmeta je avtor zavzel v Uvodu. Najprej opredeli bajko in pripovedko. Keleminova opredelitev je pri nas pač najpopolnejša; morda bi se dal tu in tam poudariti še kak moment. Za tem splošnim delom je avtor ves Uvod naslonil na zbirko, ki jo skuša čitatelju približati. Mitične predstave slovenskega ljudstva osvetljuje razvojno in po sestavinah in vzporeja z odnosnimi predstavami sosednih narodov. Težišče je v stremljenju, da se iz domačih virov dožene slovenska mitološka terminologija in priredi zlasti srbsko-hrvaški. Očitek, da se tu skuša siloma skonstruirati slovenski Olimp, ne bi bil upravičen: prvič je mitološki vidik sam po sebi plodovito hevristično načelo, drugič stoji delo vseskozi na izkustvenih tleh. Uvod je filološko široko oprt, le da je pičlo odmerjeni prostor avtorja očitno tesnil.

*

V zbirki sami se je moralo uveljaviti načelo izbire in v njem je zapopadena razlika od Štrekljeve zbirke slovenskih narodnih pesmi. Štrekelj je — po svojih lastnih besedah — skušal s svojo izdajo „iz raztresenih naših virov samo zbrati pripravno tvarino, da filologu in literarnemu historiku ne bo treba stikati za njo po vseh kotih“. Keleminove „Bajke in pripovedke“ ne podajajo samo tvarine, ampak obdelano tvarino: tekst zatorej ne nanizuje vseh posameznih pripovedk, ampak podaja od vsake bajke in pripovedke le najznačilnejši in najpopolnejši tip, varijante se navajajo v opombah. V razliki od Štreklja je tudi svobodneje ravnal s podlogo, zakaj vsakokratna zapisana

oblika pripovedke je slučajna, nebitvena. Prireditelj poudarja, „da že iz čisto tehničnega ozira bi bilo v mnogih primerih nemogoče, ohraniti prvotno stilizacijo, ker je imela vsa Trdinova generacija navado, razblinjati brez mejá narodne pripovedne motive“. Nekritični zapisovatelji so včasih občutno zbrisali pristno lice bajke. Pridajali so ji narodno-buditeljske elemente, vršili racijonalistično kritiko snovi, z nje ironizacijo, z neumestnim moraliziranjem in psihologiziranjem izprevrgli osnovni značaj ljudskih tvorb. Ako sem dejal, da je pripovedka brez določene zunanje forme, je treba dodati, da vendarle ni povsem amorfna: kdor ji odvzame naivnost, pristrčnost in stvarnost, jo razkroji. Prireditelj je torej ravnal s predlogo zlasti očiščevalno in zgoščevalno. Ni dvoma, da je izbral najprikladnejšo pot. Iz razvlečenega in razcefranega izročila je sestavil nekake regeste, izpiske, ki z avtorjevimi besedami, a tesno in strnjeno, podajajo vsebino.

V tem smislu je avtor redigiral tudi dikcijo in jezik. Dialektične oblike je vseskozi nadomestil s književnim jezikom, pridržal je le kake karakteristične posebnosti v besedi in skladnji, posamezne „prabesede“ itd. Vsebinsko pritegnjenih pesmi je prenesel v prozo, kakor je to storil za vso nemško junaško pripovedko Uhland. Reprodukcije je avtor približal normalnemu govoru; indirektni govor je torej spremenil v direktnega, če se je ta izkazal prešibkega, je bilo treba seveda spet prelivati v indirektni govor. Le natančna primerjava z originalom bi nam dala slutiti, koliko je prireditelj prirezoval, ugnetal in prelival, preden je iz tako upornega in nesoustreznega gradiva sestavil tako ubrano in tako prijetno čitljivo zbirko. Seveda: so še mesta, ki zvane prisiljeno, Kelemina ponekod ni pogodil tona v vsej pristnosti. Toda take neubranosti v besedilu bo lahko v prihodnjem natisku popravil, kakor sta tudi brata Grimma v poznejših izdajah Pravljič jezik izboljšavala.

Pri vsem predelavanju gradiva v smislu lepe knjige ni Kelemina nikdar prekoračil dopustnih mejá in ni posezal samovoljno v izročilo. Fragment je ostal fragment; tuintam je avtor združil dve ločeni izročili, ki spadata skupaj, nekatere vrzeli je izpolnil s srbsko-hrvaškim gradivom.

Pomemben poskus redintegracije je avtorju uspel v ciklih: različna sporočila, ki so nekaj tvorila celoto, se grupirajo okoli posameznih centralnih postav. Da je avtor ravnal vseskozi kritično, pričajo diskrepance, ki jih ni zabil. Najpomembnejša taka cikla sta oba Kresnikova (št. 1, 245).

Razporedba bajk in pripovedk se ravna po sorodnosti motivov. Prireditelj je zbirko po naravi prikazanih bitij razdelil na šest oddelkov. Delitev je najpravičnejša, ker je bistvena; zaradi preglednosti bi si želel še pododdelkov. Moti me, da stoji skupina Nebeški kralj šele na četrtem mestu za duhovi, vilinskimi bitji in demonskimi bitji. Zaokroženosti zbirke bi bilo v prid, ako bi prišel sedanji IV. del na čelo zbirke. Višja mitologija bi se vidneje odrazila od nižje in vzpostavila bi se hierarhija mitoloških bitij, ki jo sedanja uredba razdira. Res je le, da se zbirka tedaj ne bi pričenjala s toli pomembnim Kresnikovim ciklom.

*

Knjiga Bajk in pripovedk bi bila mnogo uporabnejša, ako bi bila preglednejša. V pričujočem delu se čitatelj izpočetka težko znajde. Že Uvod je nekako nestrnjen. Zdi se, da avtor ni vselej preudaril, kaj naj pride v Uvod in kaj v

Opombe. Opombe navajajo vire in naštevajo variante vsaki priobčeni bajki in pripovedki, toda vmes so nadrobne posamezne često dragocene opozoritve, ki se sedaj nekam porazgube. Nekatere stvari se ponavljajo. Človek ne ve vselej, bi li iskal spredaj ali zadaj. Nedognana soodnosnost med Uvodom, zbirko in Opombami bi manj ovirala, ako bi knjiga imela Polifemovo oko — register.

*

V Keleminovi knjigi smo dobili prvi celotni prikaz in prvo zbirko bajk in pripovedk iz vseh slovenskih deželá. Delo je zrastle na filološko-znanstveni podlagi, a sega po zamisli in izvedbi še preko območja izključno znanstvenega zanimanja. Tekst bajk in pripovedk predstavlja notranje zaokrožen izbor vseh količkaj važnih motivov, zahtevam lepe knjige ustreza dikcija, ki jo je avtor skušal ujeti v pristnem tonu ljudskega snovanja, in jezik, ki je enotno približan književni rabi. Keleminova knjiga podaja znanstveniku trdno podlago, na kateri je omogočeno nadaljnje izsledovanje v vseh smereh, vsakemu čitatelju pa, ki si je doslej pomagal le s približno, v slučajnih najdbah zapopadeno predstavo, odpira neposredno panoramo slovenske bajke in pripovedke, ki po bogastvu perspektiv preseza vsa pričakovanja. Ta panorama daje slutiti najosnovnejšo svojstvenost našega duhovnega gledanja in doživljanja, našega najintimnejšega snovanja, ki je utemeljeno v rasni, zgodovinski in psihični strukturi slovenskega človeka. Prireditelju gre veliko priznanje, le deloma tudi izdajateljici, ki bi bila tako važni publikaciji lahko omislila boljši papir.

P. Pajk.

I v a n Z o r m a n: P o t a l j u b e z n i. Tisk „Ameriške Domovine“, Cleveland, Ohio. V aprilu 1931. Izvirni lesorezi: Božidar Jakac.

Včasih zaide v našo strnjeno slovensko rast kako delo od onkraj morja, s katerim na prvi pogled ne vemo prav, kako in kam; zato sodim, da je naše kulturno udejstvovanje morda vse preveč zgoščeno okrog enega samega ognjišča in da smo v marsikakem oziru premalo razgledani po dogodkih v „provinci“, kaj šele po tem, kar snujejo naši v svojih novih domovinah. Priznam, da ima osredotočena kulturna akcija svoje dobre strani, zlasti glede na možnost enotnega usmerjanja kulturne politike; napačno pa je, če izgublja taka akcija iz vida kulturna prizadevanja izven sebe. In morda je celo upravičen očitek, da se često izgubljajo naši pogledi vse preveč po manj važnih dogodkih v tujini in da pri tem pozabljamo na nas same.

Za dokaz navajam n. pr. kulturno delo, ki ga vršijo naši izseljenci v Ameriki. Kako majhen del naše inteligence je poučen o tem, da je slovenski živelj onkraj oceana kulturno visoko aktiven! Ni prav, da govorijo statistike le o številčnem stanju izseljencev, da beremo le o njihovih gospodarskih, družabnih in osebnih prilikah. Vse to je le enostranska podoba, čeprav žalostna podoba kdo ve kakšne usode. In ne vem, če smo si v svesti tukaj, na „starem svetu“, da se tudi onkraj morja odigrava precejšen del naše kulturne zgodovine, ki ne sme ostati za nas le nepopisan list. Ali poročajo kdaj naše vodilne revije o teh stvarih? Kaj ni to znamenje, da smo nekako desinteresirani na kulturnem življenju naših izseljencev, da izgubljam oči enega najbolj živih problemov, da otopevamo za eno najbolj žgočih slovenskih ran?